

บทที่ 2

วรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างการรับรู้บทบาทบิดาในการเลี้ยงดูบุตรวัย 1-3 ปี กับสัมพันธ์ภาพระหว่างบิดาและบุตรตามการรับรู้ของมารดา ในการศึกษาวรรณกรรมและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ผู้วิจัยได้กำหนดหัวข้อดังนี้

2.1 การรับรู้บทบาทบิดาในการเลี้ยงดูบุตรวัย 1-3 ปี

2.2 แนวคิดเกี่ยวกับสัมพันธ์ภาพระหว่างบิดาและบุตร

2.3 ความสัมพันธ์ระหว่างการรับรู้บทบาทของบิดากับสัมพันธ์ภาพระหว่างบิดาและบุตร

2.1 การรับรู้บทบาทบิดาในการเลี้ยงดูบุตรวัย 1-3 ปี

การรับรู้ หมายถึง การแสดงออกถึงความรู้สึกนึกคิด ความเข้าใจต่อสิ่งเร้าที่ผ่านเข้ามาทางประสาทสัมผัส มีผลทำให้บุคคลมีปฏิกิริยาตอบสนองต่อสิ่งเร้าที่มากระตุ้น การรับรู้ที่ถูกต้องจะเป็นพื้นฐานสำคัญของการเรียนรู้คือ เมื่อเกิดการรับรู้แล้วย่อมจะเกิดความรู้สึกมีอารมณ์ต่อมาพัฒนาเป็นเจตคติ และเกิดพฤติกรรมตามมาในที่สุด (Finnegun, 1975 ; ละออ หุตางกูร, 2529 ; กันยา สุวรรณแสง, 2532) นอกจากนี้ กรรณิการ์ สุวรรณโคตร (2528) ได้กล่าวถึงพฤติกรรมของบุคคลว่าจะตอบสนองต่อสิ่งเร้าที่ได้รับอย่างไร ขึ้นอยู่กับผลของการทำงานของกระบวนการรับรู้ การรับรู้ทำให้บุคคลตระหนักถึงตนเอง บุคคลอื่น สิ่งของและเหตุการณ์สิ่งแวดล้อมในโลกแห่งความเป็นจริง การรับรู้มีอิทธิพลต่อการแสดงพฤติกรรมออกมา ในแต่ละบุคคลจะมีการรับรู้ต่อสิ่งเร้าในสถานการณ์ เป้าหมาย สถานภาพ บทบาทของตนเองในครอบครัว ซึ่งสอดคล้องกับ สติติ วงศ์สุวรรณ (2529) กล่าวว่า บุคคลจะกระทำหรือมีพฤติกรรมตอบสนองไปในทิศทางใดขึ้นอยู่กับว่าบุคคลจะรับรู้พฤติกรรมที่เกี่ยวข้องนั้นอย่างไร โดยเมื่อบุคคลเกิดการรับรู้สิ่งหนึ่งสิ่งใดได้ถูกต้องเหมาะสม บุคคลนั้นจะสามารถประพฤติปฏิบัติได้ถูกต้องตรงตามความเป็นจริง สอดคล้องและสมเหตุผล ซึ่งจะทำให้บุคคลอื่นเกิดความพึงพอใจ ในทางตรงกันข้ามหากบุคคลเกิดการรับรู้คลาดเคลื่อนจากความเป็นจริง ก็จะแสดงพฤติกรรมไปตามที่ตนเองรับรู้ กล่าวคือกระทำไปผิด ๆ ไม่เหมาะสมได้ ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาที่ผ่านมาพบว่า การรับรู้มีอิทธิพลต่อการกระทำหรือพฤติกรรมที่แสดงออกของบุคคล (อนงค์ สาธรสุทธิ, 2531 ; กุณฑรี กองสมุทร, 2532 ; ชุติมา คูหาทอง, 2533 ; สิริอร

พัทศิริ, 2533 ; มัลลิกา ตั้งเจริญ, 2534 ; ประกายแก้ว กิ่งโก, 2535 ; นพพร การลัก, 2535 ; ศิริยุพา สนั่นเรื่องศักดิ์, 2536 ; ศิริสุข พูนผล, 2536 ; กอบกุล พันธุ์เจริญวรกุล และคนอื่น ๆ, 2536 ; บังอร ศุภวิทิตกุล, 2536 ; อำไพ วรรณเชษฐอิสรา, 2537) ฉะนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่าถ้าบิดามีการรับรู้เกี่ยวกับบทบาทของตนเองในการเลี้ยงดูบุตรอย่างไรก็ควรจะแสดง พฤติกรรมในการเลี้ยงดูบุตรอย่างนั้น

สำหรับบทบาทการเลี้ยงดูบุตรของบิดานั้น มีทฤษฎีที่เกี่ยวข้องและสรุปได้ดังนี้คือ

1. ทฤษฎีจิตวิเคราะห์ของอีริกสัน (Erikson, 1959) ได้เน้นความสำคัญของสิ่งแวดล้อมทางสังคมที่มีต่อการพัฒนาการของเด็ก เด็กเริ่มเรียนรู้ที่จะใช้ความสามารถของตนเพื่อช่วยเหลือ ตนเอง มีความต้องการเป็นอิสระ มีความอยากรู้อยากเห็น อีริกสันกล่าวว่า เด็กวัย 1-3 ปี มีความสัมพันธ์กับบิดามากกว่าวัยทารก ดังนั้นบิดาจะต้องร่วมกับมารดาปลูกฝังส่งเสริมให้บุตรเป็นไปตามพัฒนาการของเด็ก และในขณะเดียวกันจะต้องสอนให้รู้จักกฎเกณฑ์ระเบียบวินัยเพื่อให้มี บุคลิกภาพที่ดี มีความเชื่อมั่น รู้จักตัดสินใจ รับผิดชอบและพึ่งพาตนเองให้อยู่ในสังคมได้ดีต่อไป ทฤษฎีนี้ชี้ให้เห็นว่าบิดามีความสำคัญในการเสริมสร้างบุคลิกภาพให้แก่บุตรเริ่มตั้งแต่วัยนี้เป็นต้นไป

2. ทฤษฎีเกี่ยวกับครอบครัวของพาร์สัน (Parson, cited in Baldwin, 1967) พาร์สันได้กล่าวว่าบิดาเป็นตัวแทนของสังคมและครอบครัว (Instrumental Role) คือนำสังคมเข้าสู่ครอบครัวและนำครอบครัวออกไปสู่สังคมต่างจากมารดา ซึ่งจะมีบทบาทในสิ่งที่ต้องใช้ความอ่อนโยนเลี้ยงดูบุตร จัดการภายในบ้าน ดูแลความเรียบร้อยภายในบ้าน (Expressive role) จากการที่บิดาเป็นตัวแทนของสังคมและครอบครัว เป็นผู้ชี้แนะให้มารดาได้ปฏิบัติตามบทบาทของตนให้เป็นไปได้ดี ดังนั้นบิดาจึงมีบทบาทที่จะต้องออกไปทำงานนอกบ้านเกี่ยวกับชุมชน การเมือง และเป็นผู้นำความคิดเหล่านั้นมาให้สัมพันธ์กับครอบครัว ตลอดจนเป็นตัวชี้ทางในครอบครัวดำเนินไปตามจุดมุ่งหมายที่วางไว้ จากทฤษฎีนี้สรุปได้ว่าบิดาเป็นตัวแทนของสังคมและครอบครัว และยังเป็นผู้ควบคุมการดำเนินชีวิตของทุก ๆ คนในครอบครัวด้วย

3. ทฤษฎีความผูกพัน (Attachment theory) ทฤษฎีนี้ได้วิวัฒนาการมาจากทฤษฎีของฟรอยด์ ซึ่งนักจิตวิทยาหลายคนได้ให้ความสำคัญกับชีวิตระยะต้นและความสัมพันธ์ระหว่างมารดาและเด็กเกี่ยวกับทฤษฎีนี้ โบว์บี (Bowlby, 1968) ได้กล่าวว่า เด็กเกิดขึ้นจากสิ่งมีชีวิตเล็ก ๆ มีความต้องการที่จะได้รับการป้องกันให้เกิดความปลอดภัย ความใกล้ชิดและการสัมผัสจากผู้ใหญ่ เด็กจะต้องมีความสัมพันธ์กับบิดาและมารดา ดังนั้นความสัมพันธ์ระหว่างเด็กกับผู้เลี้ยงดูเป็นสิ่งสำคัญ ทฤษฎีนี้ชี้ให้เห็นว่าเด็กจะได้รับความปลอดภัยมากน้อยเพียงใด ขึ้นอยู่กับความสัมพันธ์ของบิดามารดาและเด็ก

4. ทฤษฎีเกี่ยวกับการเรียนรู้ทางสังคม ทฤษฎีนี้ได้อธิบายถึงวิธีการและกระบวนการที่บุคคลได้รับอิทธิพลจากสังคม ทำให้เกิดการยอมรับลักษณะและกฎเกณฑ์ทางสังคมมาเป็น

ลักษณะของตน ซึ่งใช้หลักการเสริมแรงและหลักการเชื่อมโยงทำให้เกิดการเลียนแบบ เซียร์แมคคอบบี้และเลวิน (Sear, Maccoby & Levin, 1987) กล่าวว่า การที่จะให้เด็กเกิดการเรียนรู้ ในการเลียนแบบบิดา ถ้าบิดาได้เลี้ยงดูเด็กตลอดเวลาจะทำให้เด็กมีโอกาสเรียนรู้ลอกเลียนแบบ บิดามาเป็นแรงเสริมของตนเอง ถ้าบิดาไม่ได้เลี้ยงดูเด็กก็จะทำให้เด็กไม่มีพฤติกรรมเหล่านั้นมากระตุ้น

จากทฤษฎีที่กล่าวมาสรุปได้ว่า บิดาเป็นผู้หนึ่งซึ่งวางแนวทางในการพัฒนาบุคลิกภาพของบุตร ซึ่งทางให้ครอบครัวดำเนินไปตามจุดมุ่งหมายที่วางไว้ ปกป้องให้บุตรได้รับความปลอดภัยและเป็นผู้ที่บุตรต้องการเลียนแบบ ดังนั้นบิดาจะต้องมีบทบาทเพิ่มขึ้นมาอีกหนึ่งบทบาท คือ บทบาทในการเลี้ยงดูบุตร เพื่อให้บุตรมีพัฒนาการที่สมบูรณ์ และทำให้สมาชิกภายในครอบครัวมีความสัมพันธ์กันมากขึ้น การที่บิดาได้มีส่วนร่วมในการเลี้ยงดูบุตรนั้น จะช่วยให้บุตรเกิดความผูกพันกับบิดาเช่นเดียวกับมารดา เห็นความสำคัญว่าบิดาเป็นส่วนหนึ่งของเขา ทำให้บุตรเกิดความรักความไว้วางใจในตัวบิดาและมีผลช่วยให้สัมพันธ์ภาพระหว่างบิดาและบุตรดีขึ้น (Lipkin, 1978) ครอบครัวที่ขาดบิดาหรือบิดาไม่สนใจบุตรเท่าที่ควร จะทำให้บุตรขาดความอบอุ่น ขาดความเชื่อมั่นในตนเอง ไม่สามารถเลียนแบบจากใครได้ ทำให้เป็นบุคคลที่มีพฤติกรรมผิดปกติเป็นปัญหาทางสังคมได้ (Lynn, 1974) จะเห็นได้ว่าการขาดบิดานั้นมีผลต่อพัฒนาการของเด็ก ทวีรัศม์ ธนาคม (2524) ได้กล่าวว่า นักจิตวิทยาได้ให้ความสำคัญของบิดาที่จำเป็นไว้สำหรับบุตรดังนี้

1. บุตรจะได้เห็นแบบอย่างของบิดา เพื่อจะได้เห็นถึงบทบาทของสามี และบทบาทของบิดาว่าเป็นอย่างไร ต้องมีความรับผิดชอบอย่างไรบ้าง
2. บุตรชายได้ทราบว่า เมื่อโตขึ้นจะปฏิบัติตนอย่างไร โดยการเลียนแบบบิดา ซึ่งเป็นบุคคลที่เขานับถือ
3. บุตรหญิงจะได้รู้จักบทบาทของเพศชาย และหัดปรับตัวให้เข้ากับบทบาทนั้นได้
4. บิดาจะช่วยปลูกฝังความเข้มแข็งและอดทนให้แก่บุตร
5. บิดาได้ใกล้ชิดสนิทสนมกับบุตรชาย จะทำให้บุตรไม่กลัวบิดา สามารถพูดคุยกับบิดาได้อย่างเปิดเผย กล้าที่จะขอคำแนะนำหรือคำปรึกษาจากบิดา
6. ความสัมพันธ์อันดีระหว่างบุตรชายกับบิดา จะช่วยให้บุตรได้เรียนรู้วิธีผูกมิตรไมตรีกับชายอื่นในสังคมได้
7. การที่บุตรได้รับความเข้มแข็ง ลักษณะความเป็นหัวหน้าครอบครัว และการเป็นผู้นำในเรื่องต่าง ๆ จะทำให้บุตรเกิดความศรัทธา และอยากเลียนแบบ

ความสัมพันธ์ระหว่างบิดากับบุตรจะเปลี่ยนแปลงไปตามวัยและพัฒนาการของเด็กในระยะที่เป็นทารก จะเห็นว่าเด็กมีความสัมพันธ์กับมารดามากที่สุด และวัย 1-3 ปี จะมีความสัมพันธ์กับบิดาเพิ่มขึ้น เนื่องจากเด็กวัยนี้เป็นวัยที่ชอบช่วยเหลือตนเอง ต้องการเรียนรู้

ประสบการณ์ใหม่ๆ ชอบเลียนแบบ สามารถแยกความแตกต่างของบิดามารดาได้ มีความสนใจในการเล่นมาก บิดาทำให้บุตรได้เล่นในสิ่งแปลกใหม่อยู่เสมอ เด็กวัยนี้จึงสนใจบิดามากกว่ามารดา(Rubin, Fisher and Doering, 1980) ดังนั้นจึงเป็นโอกาสที่ดีที่บิดาจะเข้าไปมีส่วนร่วมในการเล่นบุตร ซึ่งจะเป็นพื้นฐานในการสร้างผูกพัน นำไปสู่สัมพันธภาพอันแน่นแฟ้นระหว่างบิดาและบุตร นอกจากนี้เด็กวัยนี้เป็นวัยที่กำลังต้องการเสริมสร้างพัฒนาการทั้งทางด้านร่างกาย สติปัญญา อารมณ์ และจริยธรรม การที่บิดาเข้าไปมีส่วนร่วมในการส่งเสริมพัฒนาการบุตร โดยจัดสภาพแวดล้อมและประสบการณ์ให้เหมาะสมกับความพร้อม วุฒิภาวะ ความสนใจ ความต้องการและความสามารถ ของเด็ก จะเป็นการเตรียมความพร้อมให้แก่เด็กเพื่อก้าวไปสู่วัยต่อไปอย่างมีความสุข (ปรียา เกตุทัต, 2536) อันจะเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาเด็กให้มีศักยภาพสูงสุด (Behrman and Vanghan, 1987) ซึ่งบทบาทของบิดาในการเล่นบุตรมีผู้กล่าวถึงและศึกษาถึงดังนี้

วิลาวณย์ ศรีสุวัฒน์ (2531) ศึกษาเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างสัมพันธภาพของคู่สมรส เจตคติของบิดาต่อบุตรกับบทบาทในการเลี้ยงดูบุตรของบิดาที่มีบุตรคนแรก โดยศึกษาในบิดาที่มีบุตรคนแรก ซึ่งมาเยี่ยมมารดาและบุตรหลังคลอดที่โรงพยาบาลหาดใหญ่ จำนวน 100 คน โดยแบบสอบถามแบ่งออกเป็น 2 ส่วน ส่วนแรกสอบถามเมื่อบิดามาเยี่ยมมารดาและบุตรหลังคลอด โดยสอบถามข้อมูลทั่วไป สัมพันธภาพของคู่สมรส เจตคติของบิดาต่อบุตร และส่วนที่ 2 สอบถามเมื่อ บุตรอายุครบ 2 เดือน โดยใช้วิธีการส่งแบบสอบถามทางไปรษณีย์ สอบถามการปฏิบัติบทบาทของบิดาในการเลี้ยงดูบุตรใน 4 ด้าน คือ การวางแผนและจัดเตรียมเพื่อบุตร การดูแลบุตรทางด้านร่างกาย การดูแลบุตรทางด้านจิตใจ และการปกป้องคุ้มครองบุตร ผลการศึกษาในส่วนของการปฏิบัติบทบาทในการเลี้ยงดูบุตร พบว่าบิดามีคะแนนเฉลี่ยการปฏิบัติบทบาทด้านการดูแลบุตรทางด้านจิตใจมากที่สุด (ค่าเฉลี่ย 4.474) รองลงมาคือด้านการปกป้องคุ้มครองบุตร (4.44) และด้านการวางแผนและจัดเตรียมเพื่อบุตรตามลำดับ (ค่าเฉลี่ย 4.146)

อมรา ภิณฺโญ (2533) ได้ทำการศึกษาเกี่ยวกับความรู้ เจตคติ และบทบาทของบิดาในการเลี้ยงดูบุตรวัย 1-3 ปี โดยได้นำทฤษฎีที่เกี่ยวกับบทบาทของบิดามาเป็นแนวทางในการศึกษาบทบาทของบิดาในการเลี้ยงดูบุตรวัยนี้ 5 ด้านคือ การเป็นผู้ให้การอบรมและส่งเสริมการเรียนรู้ของเด็ก การดูแลสุขภาพขณะปกติและเจ็บป่วย การให้การปกป้องคุ้มครองอันตราย การส่งเสริมการเล่นของเด็กและการเป็นสื่อกลางของครอบครัวและสังคม พบว่า บิดามีความรู้ในการเลี้ยงดูบุตรมากที่สุดคือ การเป็นสื่อกลางของครอบครัวและสังคม คิดเป็นร้อยละ 82.2 และน้อยที่สุด คือ การส่งเสริมการเล่นของเด็ก คิดเป็นร้อยละ 52.75 บิดามีเจตคติต่อการเลี้ยงดูบุตรดีมากที่สุดคือ การเป็นสื่อกลางของครอบครัวและสังคม (ร้อยละ 82.84) และน้อยที่สุดคือ การส่งเสริมการเล่นของเด็ก (ร้อยละ 67.36) และบิดามีบทบาทในการเลี้ยงดูบุตร

มากที่สุด คือ การให้การปกป้องคุ้มครองอันตราย (ร้อยละ 73.80) และน้อยที่สุดคือการเป็นผู้ให้การอบรมและส่งเสริมการเรียนรู้ของเด็ก (ร้อยละ 63.91) ความสัมพันธ์ระหว่างความรู้เจตคติ และบทบาทของบิดาในการเลี้ยงดูบุตรวัย 1-3 ปี ไม่มีนัยสำคัญทางสถิติ ($P > .05$)

โสพิน สุวรกุล (2535) ศึกษาบทบาทบิดาในการเลี้ยงดูบุตรวัยขวบปีแรก ซึ่งศึกษาบิดาที่พาบุตรมารับบริการที่ห้องตรวจโรคเด็ก แผนกผู้ป่วยนอก คลินิกเด็กและหอผู้ป่วยแผนกกุมารเวชศาสตร์ โรงพยาบาลศิริราช ระหว่างเดือนกรกฎาคมถึงเดือนกันยายน 2534 จำนวน 200 คน โดยการศึกษาบทบาทของบิดาใน 3 ด้าน คือ ด้านการดูแลบุตรขณะปกติและเจ็บป่วย ด้านการปกป้องคุ้มครองอันตรายแก่บุตร และด้านการส่งเสริมการเรียนรู้และพัฒนาการของบุตร ผลการศึกษาพบว่าบิดามีบทบาทในการปกป้องคุ้มครองอันตรายมากที่สุด (ร้อยละ 72.5) รองลงมาคือด้านการส่งเสริมการเรียนรู้และพัฒนาการของบุตร (ร้อยละ 45) และด้านการดูแลบุตรขณะปกติ และเจ็บป่วย (ร้อยละ 18) ตามลำดับ

บังอร ศุภวิทิตพัฒนา (2536) ได้ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างการรับรู้พัฒนาการของบิดา การสนับสนุนจากคู่สมรสกับพฤติกรรมการเลี้ยงดูบุตรของบิดา โดยได้นำทฤษฎีของดูวาลล์มาเป็นแนวทางในการศึกษาพฤติกรรมการเลี้ยงดูบุตรของบิดาที่มีบุตรวัย 1 ปีถึง 1 ปีครึ่ง ได้แก่ การดูแลทางด้านร่างกายของบุตร การส่งเสริมพัฒนาการของบุตร และการปกป้องอันตรายที่เกิดกับบุตรและพบว่าพฤติกรรมการเลี้ยงดูบุตรของบิดามีคะแนนเฉลี่ยเท่ากับ 105.58 จากคะแนนเต็ม (140 คะแนน) และการรับรู้ผู้พัฒนาการของบิดามีความสัมพันธ์ทางบวกกับพฤติกรรมการเลี้ยงดูบุตรของบิดาอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.001 ($r = 4873$)

อำไพ วรรณเชษฐอิสรา (2537) ได้ศึกษาการรับรู้บทบาทของบิดากับการปฏิบัติตามบทบาทของบิดาในการเลี้ยงดูบุตรคนแรก วัย 0-2 เดือน โดยแบ่งการปฏิบัติตามบทบาทของบิดาในการเลี้ยงดูบุตรออกเป็น 3 ด้าน คือ ด้านการดูแลบุตรทางด้านร่างกายและจิตใจ ด้านการปกป้องคุ้มครองอันตรายให้แก่บุตร และด้านการส่งเสริมการเรียนรู้และพัฒนาการของบุตร พบว่า บิดากลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ มีคะแนนการรับรู้บทบาทของบิดาในการเลี้ยงดูบุตรอยู่ในระดับปานกลาง คือ มีคะแนนอยู่ระหว่าง 114-127 คะแนน คิดเป็นร้อยละ 78.6 สำหรับการรับรู้บทบาทเป็นรายด้าน พบว่า บิดามีการรับรู้บทบาทด้านการปกป้องคุ้มครองอันตรายให้แก่บุตรสูงสุด (คะแนนเฉลี่ย 4.16) รองลงมาคือ ด้านการส่งเสริมการเรียนรู้และพัฒนาการของบุตร (คะแนนเฉลี่ย 4.04) และด้านการดูแลบุตรทางร่างกายและจิตใจ (คะแนนเฉลี่ย 3.94) ตามลำดับ ส่วนการปฏิบัติตามบทบาทของบิดานั้นพบว่า บิดากลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ มีคะแนนการปฏิบัติตามบทบาทของบิดาในการเลี้ยงดูบุตรอยู่ในระดับปานกลาง คือมีคะแนนอยู่ระหว่าง 116 ถึง 137 คะแนน คิดเป็นร้อยละ 65.5 สำหรับการปฏิบัติตามบทบาทเป็นรายด้าน พบว่า บิดามีการปฏิบัติตามบทบาทด้านการส่งเสริมการเรียนรู้และพัฒนาการของบุตรสูงสุด (คะแนน

เฉลี่ย 4.65) รองลงมาคือ ด้านการปกป้องคุ้มครองอันตรายให้แก่บุตร (คะแนนเฉลี่ย 4.60) และด้านการดูแลบุตรทางร่างกายและจิตใจ (คะแนนเฉลี่ย 3.86) ตามลำดับ

เอฟเวอร์ซอลล์ (Eversoll, 1979) ศึกษาเรื่องทักษะของบทบาทบิดาในกลุ่มคน 2 ชั้นอายุ คือ ในนักศึกษาชายของมหาวิทยาลัยจำนวน 6 แห่ง ในเนบราสกา (Nebraska) ประเทศสหรัฐอเมริกา จำนวน 221 คน และผู้ที่เป็นบิดาและมารดาของนักศึกษาดังกล่าวเกี่ยวกับทักษะของบทบาทบิดาใน 5 ด้านคือ ด้านการดูแลทางร่างกายและจิตใจ (Nurturing Role) การแก้ไขปัญหา (Problem solving) การหาเลี้ยงครอบครัว (Providing Role) การเป็นแบบอย่างทางสังคม (Social Model Role) และการสันทนาการ (Recreation Role) ผลการศึกษาพบว่าในกลุ่มนักศึกษาชายส่วนใหญ่เห็นว่าบิดาควรมีบทบาทในการดูแลทางด้านร่างกายและจิตใจมากที่สุด รองลงมาคือบทบาทด้านการสันทนาการ และการเป็นแบบอย่างทางสังคม ส่วนในกลุ่มของมารดาส่วนใหญ่เห็นว่าบิดาควรมี บทบาทในการเป็นแบบอย่างทางสังคมมากที่สุด รองลงมาคือ การดูแลทางด้านร่างกายและจิตใจและการสันทนาการ ส่วนในกลุ่มของบิดาส่วนใหญ่มีความเห็นว่าบิดาควรมีบทบาทด้านการเป็นแบบอย่างทางสังคมมากที่สุด รองลงมาคือ การสันทนาการและการดูแลทางด้านร่างกายและจิตใจ

ลีแวน สแลตเตอรี และลอยเซลล์ (Levan, Slaterry and Loiselle, 1987) ศึกษาเรื่อง การมีส่วนร่วมของบิดาในการทำงานบ้านและการดูแลบุตรสาววัยเรียน โดยศึกษาในครอบครัวที่ประกอบด้วยบิดามารดาและบุตรสาววัย 6-11 ปี ในเขตเมืองบอสตันสหรัฐอเมริกา โดยสอบถามบิดาและมารดาถึงการปฏิบัติบทบาทของบิดาในการเลี้ยงดูบุตรใน 4 ด้านคือ ด้านการอบรมสั่งสอน (Discipline) การสันทนาการ (Recreation) การดูแลทางด้านร่างกายและจิตใจ (Caretaking) และการติดต่อสื่อสาร (Communication-Nurturance) ผลการศึกษาพบว่าในกลุ่มบิดาส่วนใหญ่มีคะแนนบทบาทในการติดต่อสื่อสารมากที่สุด รองลงมาคือ ด้านการอบรมสั่งสอนและสันทนาการ ตามลำดับ ส่วนในกลุ่มมารดาส่วนใหญ่เห็นว่าบิดามีบทบาทในการติดต่อสื่อสารมากที่สุด รองลงมาคือ ด้านการดูแลทางร่างกายและจิตใจ และด้านการอบรมสั่งสอนตามลำดับ

ดูวอลล์ (Duvall, 1971 ; Duvall cited in Duvall & Milloer, 1985) ได้กล่าวไว้อย่างชัดเจนว่าทั้งบิดาและมารดาจะต้องมีความรับผิดชอบร่วมกันในการทำหน้าที่เลี้ยงดูบุตร เพื่อให้บุตรเติบโตเป็นสมาชิกที่มีคุณภาพของสังคมต่อไป ซึ่งหน้าที่ในการเลี้ยงดูบุตร แบ่งออกได้คือ การดูแลบุตรทางร่างกาย การส่งเสริมพัฒนาการบุตร และการป้องกันอันตรายที่อาจเกิดขึ้นกับบุตร

1. การดูแลทางด้านร่างกายบุตร ได้แก่ การดูแลให้ได้รับสารอาหารต่าง ๆ การดูแลให้บุตรได้รับความสุขสบาย เช่น การรักษาความสะอาดร่างกายของบุตร การสวมใส่เสื้อผ้า

การดูแลความสะอาดเสื้อผ้า และการจัดเตรียมของใช้สำหรับบุตร และการดูแลให้บุตรได้รับการพักผ่อน การออกกำลังกาย

2. การส่งเสริมพัฒนาการบุตร ได้แก่ การติดต่อสื่อสารกับบุตร การเล่นกับบุตรและจัดหาของเล่นให้กับบุตร (Play)

3. การป้องกันอันตรายที่อาจจะเกิดขึ้นกับบุตร

จากการศึกษาบทบาทของบิดาในการเลี้ยงดูบุตร จากการงานวิจัยที่เกี่ยวข้องนั้นจะเห็นได้ว่าบิดามีบทบาทที่สำคัญที่สรุปได้อย่างเด่นชัดคือ บทบาทในการปกป้องคุ้มครองอันตราย (อมรา ภิณฺญ, 2533 ; โสพิน สุรกุล, 2535 ; อำไพ วรรณเชษฐอิสรา, 2537) บทบาทด้านการติดต่อสื่อสาร (Levan Slattery and Loiselle, 1987) บทบาทการดูแลบุตรทางด้านร่างกายและจิตใจ (วิลาวัณย์ ศรีสุวัฒน์, 2531 ; Eversoll, 1979) ซึ่งจะเห็นได้ว่าบทบาททั้ง 4 ด้านนั้น ดูวอลล์ได้กล่าวถึงได้อย่างครอบคลุมและชัดเจน ดังนั้นผู้วิจัยจึงได้วางแนวทางในการศึกษาบทบาทการเลี้ยงดูบุตรของบิดาโดยอาศัยแนวคิดของดูวอลล์ (Duvall, 1971 ; Duvall cited in Duvall & Miller, 1985) ซึ่งมีดังนี้คือ

1. การดูแลบุตรทางด้านร่างกาย ได้แก่ การดูแลบุตรให้ได้รับอาหาร ให้ได้รับการพักผ่อนนอนหลับ การออกกำลังกาย การขับถ่าย เครื่องนุ่งห่ม การรักษาความสะอาดของร่างกาย

2. การส่งเสริมพัฒนาการบุตร ได้แก่ การติดต่อสื่อสารกับบุตร การเล่นกับบุตร และการจัดหาของเล่นให้กับบุตร (Play)

3. การป้องกันอันตรายที่จะเกิดขึ้นกับบุตร

รายละเอียดในบทบาทของบิดาในการเลี้ยงดูบุตรวัย 1-3 ปีจะได้นำกล่าวต่อไปดังนี้คือ

1. บทบาทของบิดาในการดูแลบุตรทางด้านร่างกาย

1.1 ดูแลบุตรให้ได้รับสารอาหาร เนื่องจากเด็กวัยนี้มักมีปัญหา คือ ไม่ค่อยรับประทานอาหาร เนื่องจากมีอัตราการเจริญเติบโตช้าลงเมื่อเทียบกับวัยทารก เป็นช่วงการเล่นมาก มักจะเลือกอาหาร จะรับประทานอาหารเมื่อหิว เพราะฉะนั้นบิดาควรมีส่วนร่วมในการจัดหาอาหารให้บุตรรับประทานเป็นเวลา หาวิธีที่จะจูงใจให้บุตรรับประทานอาหาร เช่น เสนอแนะวิธีจัดอาหารให้เป็นชั้น ๆ และจัดให้บุตรได้รับประทานอาหารร่วมกับผู้ใหญ่

1.2 การพักผ่อนนอนหลับ เด็กวัยนี้จะนอนวันละ 10-14 ชั่วโมง ไม่อยากเข้านอนในเวลากลางคืน เพราะเกิดความกลัวจะถูกแยกจากมารดาและกลัวสิ่งที่ตนเองคิดและจินตนาการขึ้นมาเอง ดังนั้นบิดาจะต้องมีส่วนร่วมในการพาบุตรไปนอนในขณะที่บุตรยังไม่หลับ บิดาควรหาวิธีร่วมกันในการช่วยให้บุตรหลับ เช่น เล่านิทานให้บุตรฟัง บิดาควรมีส่วนร่วมในการจัดสถานที่ และสิ่งแวดล้อมที่เหมาะสมในการนอน เช่น ที่นอนของเด็กควรแยกให้เป็นสัดส่วน ไม่นอนรวมกับบิดามารดา ไม่มีเสียงดัง และกำจัดยุงไม่ให้กัดบุตร

1.3 เครื่องนุ่งห่ม บิดาควรดูแลให้บุตรได้ใส่เสื้อผ้าที่เหมาะสมกับอากาศ ดูแลให้ใส่เสื้อผ้าที่สะอาดเป็นระเบียบเรียบร้อย

1.4 การขับถ่าย บิดาควรจัดหาส้วมที่ถูกสุขลักษณะให้บุตร ผูกให้บุตรขับถ่ายให้เป็นเวลา และฝึกให้บุตรรู้จักการทำความสะอาดภายหลังการขับถ่าย

1.5 การรักษาความสะอาดของร่างกาย บิดาควรมีส่วนร่วมในการดูแลรักษาความสะอาดของร่างกายบุตร เช่น ดูแลให้บุตรได้อาบน้ำ เปลี่ยนเสื้อผ้า นอกจากนี้บิดาจะต้องมีส่วนร่วมในการดูแลฟันบุตรอยู่เสมอ ระวังไม่ให้บุตรรับประทานอาหารประเภทหวานจัด เช่น ลูกอม ทอฟฟี่ และบิดาจะต้องมีส่วนร่วมในการช่วยให้บุตรได้รับการตรวจสุขภาพฟันทุก 6 เดือน และฝึกหัดการแปรงฟัน

1.6 การออกกำลังกาย เนื่องจากวัยนี้เป็นวัยที่ชอบเดินวิ่งอยู่ตลอดเวลา ดังนั้นบิดาควรฝึกหัดให้บุตรได้ออกกำลังกาย โดยการวิ่งที่ถูกวิธี การเล่นกีฬาต่างๆ เช่น เทเบตบอล โยนลูกบอล

2. การส่งเสริมพัฒนาการบุตร

ดูวลล์ได้คำนึงถึงความสำคัญของการส่งเสริมพัฒนาการบุตร เพื่อให้บุตรมีการเจริญเติบโตเป็นสมาชิกที่ดีของสังคม โดยให้คำแนะนำดังนี้

2.1 การติดต่อสื่อสารกับบุตร ทั้งทางด้านคำพูดและการสัมผัสกับบุตร ภาษาคือสื่อหรือเครื่องหมายที่ใช้ติดต่อระหว่างบุคคล เพื่อความเข้าใจด้านความรู้สึกนึกคิด ความสามารถทางภาษาของเด็กจะเป็นการพัฒนาทางด้านสติปัญญาด้วย การพัฒนาทางภาษาของเด็กวัย 1-3 ปี เฮอร์ล็อก (Hurlock, 1978) กล่าวว่าเด็กจะเริ่มพูดคำนามเป็นคำโดด ๆ ซึ่งพัฒนามาจากเสียงอ้อแอ้ ต่อมาจะมีการเรียนรู้เกี่ยวกับคำกริยา เช่น ให้ เอา เมื่ออายุ 1 ปี จะพูดคำคุณศัพท์และคำวิเศษณ์ได้คำแรก คือ ดี เลว ร้อน เย็น ลักษณะการพูดในช่วงนี้ยังมีการเล่นเสียงอยู่ อายุ 2 ปี การเล่นเสียงจะพูดในรูปของการพูดซ้ำ ๆ เริ่มหัดคำง่าย ๆ เช่น ขอกล้วย การพูดไม่ชัดของเด็กในวัยนี้ยังไม่เป็นปัญหา ถ้าเด็กอายุ 3 ปี พูดไม่ชัดเจน การพูดไม่ชัดจะคงที่และจะเริ่มพูดติดอ่าง ดังนั้นเมื่ออายุ 3 ปี ขึ้นไปจะต้องมีการพัฒนาทางภาษา ซึ่งในเด็กอายุ 1-3 ปี บิดาควรปฏิบัติในการพัฒนาทางภาษาของบุตรคือ (ศรียา นิยมธรรม และประภัสสร นิยมธรรม, 2519)

1. พูดให้ชัดเจน พูดช้าพอประมาณเพื่อให้บุตรได้เลียนแบบและพูดให้ถูกต้อง ไม่ควรแกล้งพูดไม่ชัด ควรพูดกับบุตรบ่อย ๆ ถึงทุกสิ่งทุกอย่างที่ผ่านเข้ามาในสายตาและความสนใจของบุตร

2. ในการฟัง บิดาจะต้องฟังบุตรพูดเสมอจะเป็นการให้โอกาสบุตร ช่วยทำให้บุตรมีความเชื่อมั่นในการใช้ภาษามากขึ้น

3. กระตุ้นให้บุตรได้ใช้ภาษาพูด โดยการฝึกหัดให้เรียกชื่อสิ่งต่าง ๆ ที่อยู่รอบตัว

4. บิดาควรให้รางวัลบุตรเมื่อบุตรใช้ภาษาแทนพฤติกรรมได้ เช่น เวลาโกรธ บุตรใช้คำพูดแทนการชกต่อย

นอกจากนี้เด็กวัยนี้จะมีอารมณ์เปลี่ยนแปลงได้ง่าย เช่น อารมณ์โกรธเมื่อถูกขัดใจ อารมณ์ กลัวเนื่องจากจินตนาการไปในสิ่งต่าง ๆ เอง ฉะนั้นบิดาควรมีการพูดคุย ปลอบโยนบุตรให้บุตรผ่อนคลายจากอารมณ์เหล่านั้น เมื่อบุตรแสดงอาการไม่สบายใจ เสียใจ ร้องไห้ เข้าไปปลอบ กอด รับฟังด้วยความเห็นใจ ให้เวลาในแต่ละวันพูดคุยซักถามความต้องการ ปัญหา และความรู้สึกนึกคิดของบุตร นอกจากนี้บิดาควรมีการสัมผัสบุตรเพื่อแสดงถึงความรัก ความผูกพันที่มีต่อบุตร เช่น กอด อุ้ม จูบ ลูบหลัง เดินจงมือ เขย่าศีรษะเล่น เมื่อกลับจากที่ทำงาน นอกจากนี้บิดาสามารถใช้ภาษาในการสื่อสารให้บุตรได้รับรู้ว่า การกระทำใด ดีควรกระทำ การกระทำชนิดใดไม่ดีควรละเว้น ได้แก่ การสอนให้บุตรรู้จักการให้ เช่น ให้สิ่งของผู้อื่น ฝึกให้บุตรปฏิบัติตามประเพณีที่ดีงามของสังคม เช่น ยกมือไหว้ กล่าวสวัสดี ขอบคุณ ขอโทษและไม่เป็นไร ตามสถานการณ์เวลาที่ควรใช้คำเหล่านี้อยู่เสมอ เพื่อเด็กจะได้มีความคุ้นเคย เข้าใจความหมายคำเหล่านี้ต่อไป นอกจากนี้เด็กวัยนี้มีความสนใจอยากรู้อยากเห็นเกี่ยวกับสภาพร่างกายที่แตกต่างกันตามเพศ ฉะนั้นบิดาควรสอนให้บุตรเข้าใจเกี่ยวกับความแตกต่างระหว่างเพศหญิงกับเพศชาย และเลี้ยงดูบุตรให้เป็นไปตามเพศนั้น (Marlow's Redding, 1988) เด็กวัยนี้กำลังเลียนแบบบิดา พยายามลอกความรู้สึกนึกคิด เจตคติ พฤติกรรมมาเป็นแบบอย่างของตนเอง การเลียนแบบนี้เป็นสิ่งสำคัญในการพัฒนาบุคลิกภาพ (Papila & Olds, 1986) ดังนั้นบิดาจะต้องเป็นแบบอย่างที่ดีและสอนให้บุตรปฏิบัติตาม

2.2 การเล่นกับบุตร และการจัดหาของเล่นให้บุตร (Play) ฮาร์ทเลย์ และ โกลเดนสัน (Hartley & Goldensen, อ้างใน สุวดี ศรีเลณวัติ, 2530) กล่าวถึง การเล่นว่าเป็นสิ่งจำเป็นเพื่อการเจริญเติบโตและเพื่อส่งเสริมความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ของเด็ก การเล่นช่วยให้เด็กเกิดการเรียนรู้ 4 ประการดังนี้ (Sution-Smith, 1971)

1. การเล่นเลียนแบบ จะช่วยให้เกิดการเรียนรู้สิ่งรอบตัวต่าง ๆ ที่ได้รับรู้ผ่านเข้าไปทางประสาทสัมผัส ซึ่งเด็กอาจจะยังไม่รู้ความหมาย

2. การเล่นสำรวจ จากความสนใจของบุตร มีความสงสัย อยากรู้ในสิ่งรอบตัว ซึ่งบิดาจะต้องสอนให้บุตรจับ สัมผัส ฟังเสียงให้บุตรได้มีความรู้สึกทางประสาทว่าเป็นอย่างไร เพื่อให้เกิดความคิดความรู้สึก ซึ่งเด็กจะได้รับการพัฒนาและติดตัวเด็กไปเรื่อย ๆ

3. การเล่นทดสอบ เด็กจะนำความรู้ที่ได้จากการทดสอบ และความรู้เดิมมาทดสอบดูว่า วิธีการเล่นของเขาเป็นไปตามที่คิดหรือไม่ ถ้าไม่ได้ผลจะพิจารณาแก้ไข เด็กจะ

ไม่เลิกเล่นการแก้ไขในปัญหาที่เกิดขึ้น มีความอดทนพยายามทำให้สำเร็จ ซึ่งจะเป็นการส่งเสริมพัฒนาการรู้จักคิดอย่างมีเหตุผลที่ได้จากการทดสอบ

4. การเล่นสร้างสถานการณ์ เด็กจะสร้างความสัมพันธ์ระหว่างตนเองกับสิ่งแวดล้อมในลักษณะจัดทำของเล่น สร้างสถานการณ์ โดยแสดงความสามารถในการคิดและเหตุผลให้สัมพันธ์กับสิ่งที่เขาสมมุติขึ้น และสื่อความหมายในการเล่น โดยการพูด แสดงสีหน้า กิริยาท่าทางให้ผู้อื่นเข้าใจ

จากที่กล่าวมาการเล่นจึงเป็นวิธีการหรือหนทางที่จะสร้างให้เด็กมีประสบการณ์ให้กับตนเอง ช่วยปรับตนเองและเปลี่ยนแปลงความคิดความเข้าใจเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมที่เป็นอยู่ตลอดจนเป็นการตอบสนอง ความใคร่รู้ของตนเองทำให้เกิดความสนุกสนานพร้อมที่จะกระทำซ้ำๆ ได้อีก (เลขา ปิยะอัจฉริยะ, 2524) ดังนั้นบิดาจะต้องส่งเสริมการเล่นของเด็ก โดยการเข้าใจรู้จักเลือกหาอุปกรณ์ของเล่นให้เหมาะสมกับวัยและความสนใจของเด็ก จะช่วยให้เด็กได้ฝึกความสามารถทางด้านร่างกาย สติปัญญา และการอยู่ร่วมกันในสังคม นอกจากนี้ ควรจัดหาเวลาเพื่อที่จะเล่นกับบุตร และเล่นกับบุตรด้วยความเต็มใจ หยอกล้อกับบุตรเพื่อให้เกิดความสนุกสนาน ส่งเสริมให้บุตรได้เล่นตามความสนใจ เพราะเด็กชอบสำรวจทดลอง อาจรู้สิ่งของในลิ้นชัก วางกระจัดกระจายสิ่งเหล่านี้ถ้าไม่เกิดอันตรายก็ไม่ควรห้ามบุตร และบิดาจะต้องสอนให้บุตรเก็บสิ่งของเหล่านี้ให้เรียบร้อย เพื่อการฝึกความเป็นระเบียบอาจจะเป็นการเล่นเก็บของ โดยบิดาเป็นผู้นำเล่น ในขณะที่เล่นบิดาควรได้อธิบายเกี่ยวกับกิจกรรมการเล่น เพื่อบุตรจะได้ทราบและมีการพัฒนาในด้านความคิดของเด็กไปด้วย นอกจากนี้เมื่อบุตรมีปัญหาในการเล่น บิดาจะต้องช่วยแก้ปัญหาในการเล่นด้วย เพื่อให้การดำเนินการเล่นเป็นไปด้วยดี ของเล่นเด็กวัยนี้จะมีหลายชนิดตามความสนใจ ดังนั้นบิดาควรจัดทำให้เป็นไปตามวัยและความสนใจของบุตรด้วย สนับสนุนให้บุตรได้เล่นกับเพื่อนด้วยกัน หรือพาบุตรออกไปวิ่งเล่นในที่ที่มีอากาศบริสุทธิ์ จากการที่เด็กวัยนี้ได้เล่นกันบิดาอย่างสนุกสนานเกิดความสนิทสนมกับบิดามากขึ้น เด็กจึงมักจะมาอยู่หรือเล่นใกล้ ๆ กับบิดาหรืออาจจะมาพูดคุยด้วยขณะที่บิดาทำงานบางครั้งทำให้บิดารู้สึกภาคภูมิใจ ดังนั้นบิดาควรเข้าใจความรู้สึกของเด็กวัยนี้ด้วย การเล่นที่เด็กวัยนี้สนใจได้แก่

1. การเดินขึ้นลงบันได แม้เด็กยังเดินได้ไม่เก่งนัก บิดาควรส่งเสริมให้กระทำเพราะเป็นการฝึกกล้ามเนื้อให้แข็งแรงขึ้น

2. การใช้ค้อนตอกหมุด เด็กมักเล่นเสมอ เพราะเป็นการฝึกการใช้มือและตาให้ประสานกัน

3. การเล่นดิน ทราย โคลน ของเด็กวัยนี้เป็นการฝึกการใช้มือสัมผัส จำต้อง ทำให้เด็กทราบถึงความนุ่ม ความยืดหยุ่นของดินได้ และความหยาบละเอียดของทราย ซึ่งสามารถนำมาปั้นหรือก่อเป็นรูปต่าง ๆ ได้ทำให้เกิดความเพลิดเพลิน

เมื่อเด็กอายุมากกว่า 1 ปี เด็กจะมีพัฒนาการทางสังคม โดยเริ่มขยับเข้าใกล้ชิดกับเด็กคนอื่น ๆ (Roger, 1977) บางคนจะเลียนแบบพฤติกรรมหรืออาจเล่นอยู่คนเดียวไม่สนใจคนอื่น อายุ 2-3 ปี จะมีความต้องการเล่นกับเพื่อน มักจะเฝ้าดูคนอื่นเล่น และพยายามเข้าไปเล่นด้วย แต่เด็กวัยนี้เมื่อเล่นกับคนอื่นมักจะมีการตึง ผลัก หยิกเพื่อนวัยเดียวกัน เสมือนกับเพื่อนเป็นของเล่น หรือเกิดการวิวาทกันเพราะยังไม่ยอมที่จะแบ่งปันของเล่นให้แก่อีก และชอบที่จะเอาของเล่นผู้อื่น ดังนั้นบิดาจะต้องฝึกให้เรียนรู้เกี่ยวกับการอยู่ร่วมกับผู้อื่น ให้บุตรได้รู้จักการให้ การรับ และการแบ่งปัน ตลอดจนแสดงความสนใจเพื่อน เช่น แสดงความยินดีที่ได้พบเพื่อน แสดงความสนใจในขณะที่เล่นกัน และให้ความร่วมมือในกิจกรรมกลุ่มต่าง ๆ การพัฒนาทางสังคม ระยะนี้เป็นพื้นฐานของการพัฒนาบุคลิกภาพ

3. การป้องกันอันตรายที่จะเกิดขึ้นกับบุตร

บิดามีบทบาทเกี่ยวกับการปกป้องคุ้มครองอันตราย (Lynn, 1974) บิดาเป็นผู้มีความแข็งแรง ฉะนั้นควรให้เด็กมีความรู้สึกว่ามีบิดาที่คอยปกป้องคุ้มครองอันตรายให้แก่บุตร หน้าที่ของบิดาในการปกป้องคุ้มครองอันตรายให้แก่บุตรมี 3 ประการคือ

1. บกป้องคุ้มครองให้ปลอดภัยจากการคุกคามจากสิ่งที่ไม่กลัว นำหวาดหวั่นในบ้านและนอกบ้าน เนื่องจากเด็กวัยนี้สามารถ เดิน วิ่ง ปีนป่าย มีความอยากรู้อยากเห็น อยากทดลอง ชอบสำรวจสิ่งของ ชอบเลียนแบบผู้อื่นแต่การกระหายยังไม่ถูกต้อง ดังนั้นอันตรายที่อาจเกิดขึ้น ได้แก่ หกล้ม พลัดตกจากที่สูง รับประทานสิ่งที่เป็นพิษ ไฟไหม้ น้ำร้อนลวก ไฟดูด อุบัติเหตุ รถชน บิดาจะต้องหาทางป้องกันอันตรายที่จะเกิดขึ้น สมาชิกทุกคนในบ้านจะต้องเป็นแบบอย่างที่ดี (Weiser, 1982)

2. ปกป้องมิให้เป็นเด็กติดแม่ การป้องกันมิให้บุตรติดมารดา เด็ก 1-3 ปี มีความกลัวว่าจะถูกพรากจากมารดาจะทำให้ความรักหายไป (Thorp, Miles & Olson in Scipien, et al., 1986) เด็กมีความผูกพันกับมารดามากกว่าบุคคลอื่นทั้งสิ้น เพราะเด็กรู้วามารดาเป็นผู้ให้ความรัก ให้อาหารและความปลอดภัย แต่ควรจะให้เด็กได้แยกจากมารดาบ้าง เป็นการช่วยลดภาระจากมารดาซึ่งบิดาจะต้องช่วยเลี้ยงดูบุตรตั้งแต่วัยทารก เพื่อให้เด็กได้มีความรู้สึกคุ้นเคย ยอมรับบิดา บิดาสามารถทำหน้าที่แทนมารดาได้ดี เมื่อต้องแยกจากมารดาบิดาจะต้องดูแลเด็กให้ได้รับความรัก ความอบอุ่น และเอาใจใส่เหมือนกับที่มารดากระทำ

3. ปกป้องให้บุตรปลอดภัยจากความเจ็บป่วยที่เกิดขึ้น เด็กวัยนี้ ความเจ็บป่วยที่อาจเกิดขึ้นมักเป็นโรคที่เกี่ยวกับทางเดินหายใจ และทางเดินอาหาร ซึ่งมักเกิดจากการติดเชื้อ บางโรคสามารถป้องกันได้โดยการให้วัคซีน เพื่อให้ร่างกายได้สร้างภูมิคุ้มกัน เช่น วัณโรค คอตีบ ไอกรณ บาดทะยัก โปลิโอ ไทฟอยด์ หัดเยอรมัน คางทูม ไวรัสตับอักเสบบี และไข้มองอักเสบ บิดาควรจะมีส่วนส่งเสริมให้บุตรได้รับวัคซีนครบตามกำหนดนัด และนอกจากนี้โรค

ที่ไม่สามารถป้องกันได้ด้วยการให้วัคซีนที่มักพบบ่อยในเด็กวัยนี้ ได้แก่ หวัด ปอดอักเสบ ชักจากไข้สูง แต่สามารถป้องกันไม่ให้เกิดหรือเกิดได้น้อยลง เด็กเล็ก ๆ จะเป็นโรคหวัดได้เสมอ โดยเฉพาะในเด็กที่มีร่างกายอ่อนแอ สุขภาพไม่สมบูรณ์ ขาดสารอาหาร มี ภูมิต้านทานโรคต่ำ และถ้าร่างกายกระทบกับความเย็นมากเกินไปจะทำให้เป็นไข้หวัดได้ง่าย โดยปกติไข้หวัดจะเป็นอยู่ 3-5 วัน หลังจากนั้นอาการจะค่อย ๆ ดีขึ้น แต่ถ้าอาการไม่ดีขึ้น กลับมีไข้สูงทำให้เป็นโรคปอดอักเสบได้ (Waechter, Phillips & Haladay, 1985) ดังนั้นบิดาจะต้องป้องกันมิให้บุตรป่วยเป็นโรคหวัดและปอดอักเสบได้โดยการบำรุงรักษาร่างกายให้แข็งแรงอยู่เสมอ ไม่พาบุตรไปที่มีผู้คนหนาแน่น และเมื่อบุตรป่วยเป็นไข้หวัดควรรักษาให้หายขาด เพื่อมิให้เชื้อโรคลุกลามเข้าสู่ปอด และการมีไข้สูงทำให้เด็กเกิดอาการชักได้ เด็กอายุ 6 เดือน - 3 ปี อาจมีอาการชักเมื่อมีไข้สูง เนื่องจากเซลล์สมองของเด็กเหล่านี้ยังพัฒนาไม่เต็มที่ มักจะถูกกระตุ้นได้ง่ายกว่าปกติ ทำให้มีอาการชักได้เมื่อมีไข้สูง ถ้าได้รับการเช็ดตัวที่รวดเร็ว จะทำหยุดอาการชักได้ เพราะฉะนั้นถ้าเด็กมีไข้บิดาจะต้องมีส่วนช่วยในการเช็ดตัวลดไข้ ถึงแม้ในเด็กวัยนี้จะได้รับภูมิคุ้มกันโรคแต่เด็กอาจมีอาการเจ็บป่วยได้บ่อย และบางครั้งอาจจะได้รับการรักษาไว้ในโรงพยาบาล ดังนั้นบิดาจะต้องรับภาระเอาใจใส่ดูแลบุตรเช่นเดียวกับ มารดา ในขณะที่เด็กป่วย บิดาจะเป็นผู้หนึ่งที่บุตรต้องการอยากให้อยู่ใกล้ชิด ซึ่งเด็กวัยนี้มีความวิตกกังวลมีความเครียด ในขณะที่อยู่ในโรงพยาบาลเนื่องจากสิ่งแวดล้อมได้เปลี่ยนแปลงไป กลัวถูกแยกจากมารดา ดังนั้นบิดาจะต้องปฏิบัติหน้าที่ได้ดีเช่นเดียวกับมารดาพร้อมทั้งเข้าใจถึงความต้องการและสภาวะความรู้สึกของบุตรขณะที่ป่วยกับปกตินั้นแตกต่างกัน

2.2 แนวคิดเกี่ยวกับสัมพันธภาพระหว่างบิดาและบุตร

เนื่องจากสัมพันธภาพระหว่างบิดาและบุตรเป็นส่วนหนึ่งของสัมพันธภาพภายในครอบครัว และมีผู้กล่าวถึงสัมพันธภาพระหว่างบิดาและบุตรโดยตรงน้อย ผู้วิจัยจึงขอทบทวนวรรณกรรมในส่วนที่เกี่ยวข้องกับสัมพันธภาพภายในครอบครัวมาเป็นแนวทางในการศึกษาถึงสัมพันธภาพระหว่างบิดาและบุตร ดังจะได้อธิบายต่อไป

สัมพันธภาพ หมายถึง ความผูกพัน ความเกี่ยวข้อง (ราชบัณฑิตยสถาน, 2530)

โรเซนทอล (Rosenthal, 1973) ได้ให้คำจำกัดความของคำว่าสัมพันธภาพว่าเป็นรูปแบบของการมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคล 2 คน และผลที่ได้ไม่ใช่สิ่งของแต่เป็นความรู้สึกที่มีต่อกัน

เกย์ (Gay, 1981) กล่าวว่าสัมพันธภาพเป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นในระหว่างบุคคลโดยกระบวนการนี้จะเกิดขึ้นทีละเล็กละน้อย อย่างต่อเนื่องและรวมเข้าด้วยกัน เป็นองค์

ประกอบของกระบวนการของความคุ้นเคยและบุคคลที่เกี่ยวข้องจะอยู่ในฐานะบุคคลอันเป็นที่รักของกันและกัน

สัมพันธภาพในครอบครัว หมายถึง ระยะแห่งความเกี่ยวพันระหว่างสมาชิกในครอบครัว เศรษฐกิจ ความเข้าใจอันดี ความรัก ความอบอุ่นต่อกันและกัน ตลอดจนแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ระหว่างสมาชิกในครอบครัวด้วยกัน (ราชบัณฑิตยสถาน, 2530)

มอร์โรและวิลสัน (Morrow and Wilson, 1961) ได้อธิบายถึงลักษณะของสัมพันธภาพภายในครอบครัว (Family relations) ว่าประกอบไปด้วย การสนับสนุนทางด้านอารมณ์และสิ่งแวดล้อมภายในครอบครัว การแลกเปลี่ยนความคิดเห็นซึ่งกันและกัน มีการพักผ่อนหย่อนใจร่วมกันในครอบครัว มีความผูกพันรักใคร่ซึ่งกันและกัน มีความเห็นอกเห็นใจต่อกันและไม่คาดหวังในความสำเร็จของอีกฝ่ายหนึ่งมากเกินไป

สตินเนต (Stinnett, 1983) ได้ศึกษาครอบครัวที่ประสบผลสำเร็จในชีวิตการสมรส และมีสัมพันธภาพที่ดีระหว่างบิดาและบุตร จำนวน 130 ครอบครัว พบว่าครอบครัวเหล่านั้นมีคุณสมบัติที่สำคัญอยู่ 6 ประการ คือ

1. การชื่นชมคุณค่าของคนในครอบครัว ทุกคนในครอบครัวควรมีการชื่นชมคุณค่าของกันและกัน เช่น เมื่อคนในครอบครัวแสดงความรู้สึกว่าการกระทำนั้น ๆ ของสมาชิกเป็นที่พึงพอใจต่อสมาชิกคนอื่น ๆ ที่อาศัยอยู่ในครอบครัวเดียวกัน ตระหนักในคุณค่าซึ่งกันและกัน คุณสมบัติเหล่านี้จะเปรียบเสมือนพื้นฐานของความอบอุ่น และความมั่นคงในครอบครัว
2. การมีเวลาพักผ่อนหย่อนใจร่วมกัน ทุกคนในครอบครัวควรได้มีเวลาในการทำกิจกรรมร่วมกัน และควรเป็นกิจกรรมที่ทุกคนพึงพอใจที่จะเข้าร่วมกัน มิใช่เป็นการบังคับหรือบังคับ
3. มีการแสดงออกถึงความเป็นห่วงเป็นใยต่อความสุขและสวัสดิภาพของบุคคลในครอบครัวร่วมกัน ซึ่งโดยแท้ที่จริงแล้วทุกคนในครอบครัวสามารถแสดงถึงความเป็นห่วงเป็นใยในความสุขและสวัสดิภาพของบุคคลในครอบครัวได้ถึงแม้จะไม่ค่อยมีเวลา โดยการใช้เวลาที่มีอยู่นั้นซักถามทุกข์สุขของกันและกัน ซึ่งเป็นการแสดงถึงความเป็นห่วงเป็นใยในกันและกัน
4. มีการติดต่อสื่อสารกันเป็นอย่างดี ซึ่งสมาชิกในครอบครัวควรมีการพูดคุยการอย่างสม่ำเสมอ และเป็นไปอย่างเปิดเผย ส่วนใหญ่แล้วจะพบว่าสมาชิกในครอบครัวมักจะเป็นผู้ฟังและมีความไว้วางใจต่อกันพอควร การนำความขัดแย้งมาพูดกัน ไม่ปกปิดหรือเก็บไว้ในใจจะช่วยทำให้ค้นหาทางเลือก ในการแก้ไขปัญหาเป็นไปด้วยดีสำหรับทุกคน

5. ยึดถือปฏิบัติตามหลักศาสนา ศาสนาทำให้คนเป็นคนดี ช่วยทำให้คนมีสติ มีความอดทนต่อกัน มีการให้อภัยต่อผู้อื่น รู้จักที่จะระงับความโกรธไว้ได้ รู้จักที่จะช่วยเหลือผู้อื่นในสังคม ซึ่งถือเป็นพื้นฐานของความรับผิดชอบต่อสังคมด้วย

6. การมีสมรรถนะจัดการกับวิกฤตการณ์ในครอบครัวได้เป็นอย่างดี นั่นคือ เมื่อคนในครอบครัวร่วมกันต่อสู้กับปัญหา ไม่มีการทอดทิ้งหรือแตกแยกกันไปคนละทิศละทาง เมื่อเกิดปัญหาร่วมกันแก้ไขจัดการให้เรียบร้อย

ดังนั้นจึงสรุปได้ว่า สัมพันธภาพภายในครอบครัวเป็นการปฏิบัติต่อกันระหว่างบุคคลในครอบครัวนั้น ๆ มีความสัมพันธ์ ความผูกพันใกล้ชิดต่อกันของสมาชิกในครอบครัว ซึ่งจากแนวคิดของมอร์โรและวิลสัน (Morrow and Wilson, 1969) และสตินเน็ต (Stinnett, 1983) สรุปได้ว่าสัมพันธภาพในครอบครัวประกอบไปด้วย สมาชิกในครอบครัวมีการพักผ่อน หย่อนใจร่วมกัน มีความผูกพันรักใคร่กัน มีการชื่นชมในคุณค่าซึ่งกันและกัน มีการติดต่อสื่อสารกันเป็นอย่างดี ไม่คาดหวังในความสำเร็จของกันและกันมากเกินไป ยึดถือปฏิบัติตามหลักศาสนา และสามารถจัดการกับภาวะวิกฤตที่เกิดขึ้นในครอบครัวได้ ซึ่งรายละเอียดของสัมพันธภาพในแต่ละข้อมีดังต่อไปนี้

1. มีเวลาพักผ่อนหย่อนใจร่วมกัน คือ การที่บิดาและบุตรได้ทำกิจกรรมร่วมกัน เป็นกิจกรรมที่บิดาและบุตรมีความพึงพอใจ มีความสนุกสนานร่วมกัน ซึ่งเป็นการสร้างความรู้สึกร่วมกันระหว่างบิดาและบุตร เช่น บิดาเล่นิทานให้บุตรฟัง มีการพูดคุย เช่น กีฬาร่วมกัน การหยอกล้อ ดูโทรทัศน์ เล่นเกมต่าง ๆ ร่วมกัน เป็นต้น

2. มีความผูกพันรักใคร่กัน คือ การดูแลเอาใจใส่ แสดงความสนใจในตัวบุตร ทั้งในด้านความคิด ความรู้สึกและกิจกรรมต่าง ๆ ที่บุตรทำ แสดงความรักต่อบุตร เช่น กอดหอมแก้ม และใกล้ชิดในรูปแบบต่าง ๆ

3. บิดามีการชื่นชมคุณค่าในตัวบุตร คือ การที่บิดามองบุตรเป็นบุคคลที่มีค่าน่ารัก โดยการแสดงความพึงพอใจในการแสดงออกต่าง ๆ ของบุตร เช่น กล่าวคำชมเชย ประทับมือและให้รางวัลเมื่อบุตรกระทำความดีและทำกิจกรรมต่าง ๆ สำเร็จ

4. มีการติดต่อสื่อสารที่ดี คือ การที่บิดาให้ความสนใจในการฟังและสนใจในกิจกรรมที่บุตรกำลังกระทำ มีความอดทนในการฟังและให้กำลังใจในขณะที่เด็กพูด แสดงท่าทีสนใจ ใช้น้ำเสียงไพเราะเป็นกันเอง ไม่หยุดการสนทนากับเด็กโดยการไม่พูดหรือทำหน้าเย็นชา หรือพูดด้วยน้ำเสียงแสดงความเบื่อหน่าย ไม่สนใจ ไม่ขัดจังหวะในขณะที่บุตรกำลังพูด และมีเวลาให้กับบุตรในการพูดคุยอย่างสม่ำเสมอ (วัชร ชูธรรม, 2538)

5. ไม่คาดหวังในความสำเร็จของบุตรมากเกินไป เนื่องจากเด็กวัยนี้เป็นวัยที่ชอบช่วยเหลือตนเอง บิดาควรเปิดโอกาสให้บุตรได้ทำในสิ่งที่บุตรอยากทำ ถ้าบุตรทำไม่ได้ไม่

ควรแสดงความไม่พอใจหรือรำคาญ เพราะจะทำให้บุตรรู้สึกผิดเป็นการปิดกั้นการเรียนรู้ของบุตร

6. ยึดถือปฏิบัติตามหลักศาสนา เนื่องจากศาสนาทำให้คนเป็นคนดี ช่วยทำให้มีสติ มีความอดทนต่อกัน มีการให้อภัยต่อผู้อื่น รู้จักรับความโกรธได้และรู้จักที่จะช่วยเหลือผู้อื่น ดังนั้นบิดาควรสอนให้บุตรรู้จักความดี ความชั่ว สอนให้บุตรมีความอดทน รู้จักให้อภัยคนอื่น รู้จักรับความโกรธและการช่วยเหลือผู้อื่น

7. บิดาสามารถจัดการกับภาวะวิกฤตที่เกิดขึ้นกับบุตรได้ เนื่องจากบางครั้งเด็กจะมีความกังวล ซึ่กลัว และเสียใจ ต้องการกำลังใจ และการปลอบใจจากบิดา เช่น บุตรอาจจะกลัวผีเวลายุ่งคนเดียว หรือตอนก่อนนอน บุตรต้องการการปลอบใจให้มีความมั่นใจโดยการมีบิดานั่งเคียงข้างจนกว่าจะหลับ บางครั้งบุตรอาจจะเกิดอุบัติเหตุ บาดเจ็บ บุตรจะต้องการบิดาให้การดูแลเอาใจใส่เป็นพิเศษ

2.3 ความสัมพันธ์ระหว่างการรับรู้บทบาทของบิดาในการเลี้ยงดูบุตรกับสัมพันธ์ภาพ

ระหว่างบิดาและบุตร

ถ้าบิดามีการรับรู้เกี่ยวกับบทบาทของตนเองในการเลี้ยงดูบุตรที่ถูกต้อง นั่นคือมีความรู้สึกนึกคิดมีความเข้าใจว่าตนเองเป็นผู้มีหน้าที่ที่จะต้องรับผิดชอบในการเลี้ยงดูบุตรด้านต่างๆ ร่วมกับมารดา บิดาก็จะแสดงพฤติกรรมในการเลี้ยงดูบุตรอย่างนั้น ในการเลี้ยงดูบุตรของบิดา บิดามีการตอบสนองความต้องการของบุตรทางด้านร่างกาย โดยการดูแลบุตรในเรื่องการจัดหาอาหารให้บุตร ดูแลให้บุตรในเรื่องความสะอาด จัดหาเสื้อผ้าที่เหมาะสมให้สวมใส่ สอนวิธีการแปรงฟัน พาบุตรออกกำลังกาย ฝึกหัดการขับถ่ายอุจจาระปัสสาวะ ส่วนในด้านการส่งเสริมพัฒนาการบุตร บิดามีการพูดคุยกับบุตรด้วยถ้อยคำที่ชัดเจนปลอบโยนเมื่อบุตรไม่สบายใจ จัดหาอุปกรณ์สิ่งของมาให้บุตรได้เล่นและร่วมเล่นกับบุตร ขณะเดียวกันบิดามีการป้องกันอันตรายที่จะเกิดขึ้นกับบุตร เช่น การพาบุตรไปรับวัคซีน จัดเก็บของใช้ที่เป็นอันตรายไว้นอกมือบุตร สอนบุตรในสิ่งอันตรายต่างๆ ที่จะเกิดกับบุตร ซึ่งการที่บิดามีการกระทำบทบาทเหล่านี้จะทำให้บิดาและบุตรมีความผูกพันรักใคร่กัน ทำให้บุตรเกิดความรักความไว้วางใจในตัวบิดาเช่นเดียวกับมารดา มีผลช่วยให้สัมพันธ์ภาพระหว่างบิดาและบุตรดีขึ้น เพราะความสัมพันธ์อันดีระหว่างบิดาและบุตรจะเกิดขึ้นได้บิดาจะต้องให้ความรักความอบอุ่นมีปฏิสัมพันธ์ที่ดีกับเด็ก มีเวลา มีความอดทน พร้อมทั้งจะตอบสนองความต้องการของเด็ก (อัมพล สุอำพัน, 2534)